

ברקאי

עוני

דלות, בערות, חולי ועוד בעיות מסוג זה אינן צרות מטאפיזיות. לפי הטבע המטאפיזי של האדם ושל הקיום, על האדם לכלכל את חייו באמצעות השתדלותו שלו; צרכיו – כמו בריאות או ידע – אינם ניתנים לו אוטומטית, כמתת אלהים, אלא נדרשים לכא לידו גילוי ולידי מימוש באמצעות השיבתו ועבודתו שלו.

(איין ראנד**, מעלת האנוכיות, 1996)

כל הנותן צדקה לעני בסכר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נותן לו בסכר פנים יפות ובשמחה ומתאונן עמו על צרתו שנאמר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין. שאל העני מומך ואין בידך כולם ליתן לו פייסהו בדברים (פיוס בדברים = עיבוד).

(משנה תורה לרמב"ם*, הלכות מתנות עניים, פרק י)

לפי הרמב"ם, כיצד יש לתת צדקה? מה חשוב יותר בנתינת הצדקה – הכסף או היחס?

מה הצדקה מנסה לעשות לפי הרמב"ם? איזה חסרון היא מנסה למלא? ולאור זאת, מהו עוני? האם הוא קושי כלכלי-פיזי בלבד? (מימוש מרחיק לכת של הדברים ניתן לראות במקור 8 בדף הרחבות).

למה מתכוונת איין ראנד בכך שהעוני הוא לא צרה מטאפיזית? האם לכך שהגורם לעוני הוא לא מטאפיזי, אלוהי-רוחני, אלא גורם ממשי-אנושי? או שמא לכך שהעוני הוא צרה חומרית בלבד והוא לא מושפע ממצבו התודעתי של האדם? יכול להיות שהיא התכוונה לשני הדברים?

מה לדעתה גורם לכך שאדם יהיה עני? בהתאם, מה ההגדרה שלה לעוני? האם העני יכול לצאת מעונו עם יכולותיו הטכניות בלבד? מה תהיה דעתה על נתינת צדקה? (התייחסות מתונה ומורכבת יותר לעוני כבעיה כלכלית בעיקרה ניתן לראות במקור 1 בדף הרחבות).

נצייר לנו שני בני אדם, שאחרי רכשם להם בעמל רב נכסים גדולים ירדו, במקצת באשמתם, אבל בעיקר כסיבות שאינן תלויות בהם, ונמכרו לעבדים לאדונים קשים, עד שנעשו במידה ידועה עבדים ברוחם. (...) אולם שונה היא פעולת המציאות הזאת על כל אחד מהם. מצד אחד – אדם חי, אשר, אם כי נפגע הרבה (...) עדיין לא שכח ולא ישכח אף לרגע את גדולתו מימי קדם (...) וערכו העצמי לא ירד בעיניו כלל. זכר אסונו וירידתו כאש בעצמותיו, כוולקן מוסתר, ועדיין הוא מאמין שיחדש את ימיו כקדם (...). כל עצמותיו, כל רוחו וכל אשו הפנימית תאמרנה לו את זה. (...)

ומצד שני – אדם, שהאסון והירידה שברוהו ודיכאוהו עד היסוד, עד הקצה האחרון, הוא מרגיש אמנם את אסונו ואת ירידתו, (...). אבל ההרגשה הזאת אינה כאש עצורה, כי אם כרקב בעצמותיו, אינה משמשת לו אמצעי שמירה לערכו העצמי (...) כי אם להפך, מביאתו לידי כך, שלא רק בהווה, במצבו העבודתי, הוא רואה בעצמו רק חולשה (...) כי אם גם עברו כמל ומבוטל בעיניו, עד שהוא בא לכלל הודאה, כי אָפּוּ פסול מתחילת ברייתו. ולא עוד אלא שההודאה הזאת היא בעיניו אמת מוחלטת (...) לנכסים גדולים, לעושר חדש, אינו מעיז אפילו לשאוף, ואפילו בחלום. (...)

עד כמה יחסי החברה האנושית עניים, מצומצמים, צרים, עד כמה אין בהם מקום לחיים, שיש בהם מן הרוחב והעומק העולמיים, מעידה תורת החברה של זמננו, המעמידה את כל יחסי החברה על יחסים כלכליים.

(אהרון דוד גורדון***, אין עבודה לחידוש החיים בלי אדם חדש)

כיצד תופס א"ד גורדון את בעיית העוני? מה גורם לה? מה ההבדל בין איין ראנד לא"ד גורדון? איך הוא גיב לרמב"ם? (עוד על הקושי בעוני שאינו פיזי-כלכלי – מקורות 1-2 בדף הרחבות).

מה ההבדלים בין שני הטיפוסים שמציג א.ד. גורדון? מה הגורם להבדל? איך מסתכל כל אחד מהם על חייו? מתוך מה הוא מבין אותם וממה הוא מקבל השראה?

מה הגורם הדומיננטי יותר בעוני, המצוקה הפיזית – כלכלית, או המצוקה חברתית – תודעתית? מה גורם יותר סבל והאם האחד משפיע על השני?

די מחסורו אשר יחסר לו

* אהרון דוד גורדון (ו' בסיון ה'תרט"ז, 9 ביוני 1856 – כ"ד בשבט ה'תרפ"ב, 22 בפברואר 1922), כונה "הצדיק החלוני", חינוכו היה דתי, בהשפעת חסידות חב"ד. הגה ומורה-דרך לחלוצים ולחלוצות בתקופת העלייה, חלוץ ופועל חקלאי. ייסד תורת מוסר שדגלה בחזרה לעבודה ולטבע.

* איין ראנד (2 בפברואר 1905, סנט פטרבורג, האימפריה הרוסית – 6 במרץ 1982, ניו יורק, ארצות הברית) הייתה סופרת ופילוסופית אמריקאית יהודייה, שזכתה לפרסום בזכות ספריה "מדד הנפילים", "אנו החיים" ו"כמעין המתגבר", ופילוסופיית האובייקטיביזם שלה.

* הרמב"ם, רבי משה בן מימון (י"ד בניסן ד'תתצ"ה או ד'תתצ"ו - כ' טבת ד'תתקס"ה 1135 או 1138 - מגדולי הפוסקים בכל הדורות, מחשובי הפילוסופים בימי הביניים, מדען, רופא, חוקר ומנהיג. אחד האישים החשובים והנערצים ביחדותו הוכתר בכינוי "הנשר הגדול". הוא הוכר כפילוסוף ורופא גם בתרבות הערבית והאירופית.

תנאי: היה רבי מאיר אומר, יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך: אם אלהיכם אוהב עניים הוא, מפני מה אינו מפרנסם? אומר לו: כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם.

(תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף י עמוד א)

במה רבי מאיר תולה את העוני? באחריות של מי הוא קיים? כיצד ניצול האדם מדינה של גיהנם באמצעות העניים?

מי הנותן ומי המקבל בנתינת הצדקה לפי רבי מאיר? האם הקביעה של רבי מאיר נותנת גם לעני משהו מעבר לכסף? האם הצדקה הזו אמורה למנוע את העוני? האם בכלל היא מסוגלת לכך? (גישה דומה כלפי הצורך החיוני שבצדקה ניתן לראות במקור 4 בהרחבות).

מה מקומה של נתינת הצדקה לקבצן ברחוב בימינו, האם המשמעות שלה שונה כיום? האם יש לה חשיבות?

ישראל זקוקה למכנולוגיית תגובה של הדור השלישי. תגובה מתקדמת של הכרה במציאות והתגייסות למפל בעוני (...) סיוע נדיב לאוכלוסייה הענייה הוא אחד המאפיינים הבולטים של מדינות שהצליחו למגר את העוני. אין מדינה שהצליחה למפל בעוני בלי הגשת סיוע כספי רחב לאוכלוסייה החלשה. רמת הסיוע בישראל מפגרת באופן משמעותי אחרי מרבית המדינות המפותחות. (...) הקמצנות הישראלית מפתיעה על רקע המסורת היהודית שהראתה דאגה כנה ליתום, לאלמנה ולגור הרבה לפני שמישהו חשב על מדינת הרווחה המודרנית. אסור לישראל לאכלס את המקום הראשון בעוני בקהילת המדינות המפותחות. היום ברור כי העוני הוא מכשול גבוה שמונע צמיחה כלכלית בת קיימא. אבל לפני הכל זהו כתם מוסרי וחברתי שעומד בניגוד מוחלט לחזון אור לגויים.

(ד"ר מומי דהן, עוני דור שלישי, 19 אוקטובר 2009)

מה מטרת הצדקה לפי הקטע? מה המיוחד ב"דור שלישי"?

האם הסיוע הנדיב יכול למנוע את כל ההיבטים של העוני? האם יש עוני שהוא לא ימגר?

כי תשא את־ראש גְּנִי־יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ וְנָתַנְתָּ אִישׁ כֶּפֶר נִפְשׁוֹ לִיקוֹן בְּפֶקֶד אֲתָם וְלֹא־יִקְיָה בָּהֶם נֶגֶף בְּפֶקֶד אֲתָם:

(פרשת כי תשא, שמות, פרק ל, פסוק יב)

מתוך מה אדם מקבל את זכות קיומו לפי דברי הרש"ר? למי נתרמת אותה התרומה?

איך יתפוס הרש"ר את העני המקבל צדקה? האם יש הבדל בין תרומה לכלל, לבין צדקה לעני? איך יתפוס את הצדקה? (עוד על נתינה מצילה ניתן לראות במקור 5 בדף הרחבות).

לפקדיהם. בכל ספירה ומפקד מוסדרים הנפקדים בכלל מושג אחד משותף, וכל נפקד נחשב ונערך כאחד מנושאי המושג הזה. (...) באותו רגע הוא נקרא ללמוד לקח רב משמעות: לא על - ידי הוויית עצמו גרידא, ולא על - ידי יישותו לעצמו, יש ערך ומשמעות ל"נפשו" ולאישיותו; הוא איננו נעשה חלק בלתי - מבוטל של האומה על - ידי עצם קיומו והנאת חייו, אף איננו זכאי לקיומו עקב עצם עובדת הווייתו. רק מי שנותן ותורם - עולה למניין, רק מי שנותן ותורם קונה זכות להמשך קיומו, ורק מי שתורם כמצווה עליו זוכה למעמד בקרב הבריות (...) רק מי שתורם את תרומתו זכאי להימנות במספר בני ישראל. בשעה שהוא בא להימנות בלא שתורם את תרומתו, ותובע זכות קיום לעצמו ללא תרומה, - בו ברגע הוא מקפח את זכותו לקיום.

(הרב שמשון רפאל הירש*, סם)

התורה צותה דוקא לעזוב לפני העניים את הפאה [=חלק בקצה השדה], והם ילקטו כאדם המלקט מתוך שדהו. להורות שהנתינה לעניים אינה בתור יתרון נדיבות והכמרת רחמים מצד הנותן, כי אם הוא חק ומשפט חיובי, וזה שקצבה להם תורה הוא ממש חלקם. הרעיון הצפון בזה הוא להוציא מלב בני אדם את הטעות לחשב שהעניות היא רק רע בעולם, ושאינו אלא חסרון מוחלט שאין עמו טוב, באשר אין העניים פועלים מאומה לטובת החברה והם רק נהנים ממנה, ובאופן כזה אין להם שום משפט חיובי כי אם נדיבות יתרה (...) וכן הוא במדות העניות, ודאי כמה מדות טובות נמשכות ממנה, הטבת המדות האנושיות וריכוך קושי הלב, ועצם נטיית ההתנדבות והשתתף בצערו של חבירו, וההוצאה אל הפועל אהבת הטוב והחסד, שהם תכונות יקרות, שמכתירות את הנפש האנושית לעילוי יקר מאד (...) והם באים לצאת בפעלם רק ע"י מציאות העניות. וכאלה טובות רבות בלתי ידועות לנו, עד שהעניים בעניותם הם ג"כ נומלים חלק בעבודה האנושית הכללית, להביאו לתכליתו המאושרת כמו כל העובדים כולם. ע"כ צריך שיהיה למתנתם צורה של משפט, כנוטל את שלו מדין ולא צורה של חסד והניגה (...) ומדת העניות והעוני, יש לה תכלית במציאות שדווקא העניים משלימים אותה, והוא ניכר ביותר בהטבת המדות שגוררת הטבת המעשים כדי שנגצל אנו בהם מדינה של גיהנום.

(הרב אברהם יצחק קוק**, עין אי"ה, מסכת פאה, אות ב)

את מי הרב קוק מצטט בסוף ומדוע? האם אין סתירה בין הטענה שהצדקה לא צריכה להיות בצורה של חסד, ובין הטענה שהיא מרבה את החסד בעבודה האנושית הכללית? מה הצדקה לפי הרב קוק מכילה? במה הרב קוק שונה מהרש"ר הירש? (עוד על עוצמת הצדקה והקריטיות שלה ניתן לראות במקור 6 בהרחבות).

כיצד מבין הרב קוק את נתינת הצדקה, כזכות או כחובה? העני מקבל צדקה בזכות או בחסד? ואיך זה קשור לצורה בה הוא מבין את מעמד העני? האם העני רק מקבל מהחברה ולא נותן דבר?

האם יש זכות לאדם להיות עני מרצונו? (עוד על הדרך להיות עני מומלץ לראות את מקור 7 בהרחבות).

* הרב אברהם יצחק הכהן קוק, (ט"ז באלול ה'תרכ"ה, 7 בספטמבר 1865 - ג' באלול ה'תרצ"ה, 1 בספטמבר 1935) הרב הראשי האשכנזי הראשון בארץ ישראל, פוסק, מקובל והוגה דעות פיתח משנה פילוסופית-קבלית אוהדת ביחס לציונות ולישיבו החדש. נתמנה לרבן של יפו והמושבות ולאחר מלחמת העולם הראשונה לרב האשכנזי של ירושלים. הקים את הרבנות הראשית, וייסד את ישיבת מרכז הרב. הגותו משמעותית בהשקפת העולם של זרמים שונים בציונות דתית, בהגות הציונית הכללית ובהגות היהודית בכללה.

* הרב שמשון רפאל הירש, (רש"ר הירש, כ"ד בסיון ה'תקס"ח - 20 ביוני 1808 - כ"ז בטבת ה'תרמ"ט, 31 בדצמבר 1888) מאבותיה של הנאו-אורתודוקסיה. עמד בראש המאבק ברפורמים, דגל בעצמו במודרניזציה ואקולטורציה בגדי שיטתו "תורה עם דרך ארץ".